

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

Régi magyarországi nyomtatványok a Csáky család levéltárában. Alig van nagyobb levéltári iratcsomó, amelyben ne volnának könyvtörténeti adatok is följegyezve. Jelenleg a CSÁKY család kassai levéltárából akarok néhány hazai nyomtatványt bemutatni. A CSÁKY család kassai levéltárának két kötege csupa kisebb-nagyobb nyomtatvány, melyek közül nem egynek művelődéstörténeti értéke van.¹ A sorrendben először a RMK I–III. kötetébe tartozó adatokat közlöm.

1. 1639. Pozsony

Mercurius Rhetorico-Academicus; quem duodenorum ex vetustate oratorum corona stipatum, totidem Rev: Nobilibus, ingenuis, ac doctissimis artium et philosophiae Magistris, cum . . . Supremum Philosophici honoris Lauream, porrigente R. P. Stephano Gosztoni, . . . in alma Archiepiscopali, Societatis Jesu apud Tyrnavienses Universitate, consequentur; in applausum erigebant, Joannes Majtényi . . . , Alexander Szegner . . . , Michaél Marki . . . , Joannes Laszlófi . . . , Joannes Ormándi . . . , Lucas Kós . . . , Paulus Randeli . . . , Stephanus Podhradski . . . , Michaél Pogrányi . . . , Casparus Körmendi . . . , Academici Eloquentiae Studiosi. Posonii, Anno M.DC.XXXIX. Ívrét, A—H ív, a címlapon kívül 31 számozott lap, mind díszkeretben.

A nagyszombati egyetem bölcséleti doktorainak avatására készült díszkiadvány. Az új doktorokhoz intézett üdvözlő beszédet MAJTÉNYI János báró mondotta. A bevezető hatlábás, időmértékes vers után élőképekben megidéznek 12 ókori szónokot, ill. azok „árnyképét”, akik azután az új doktorok közül egyhez vagy kettőhöz címzett különböző versmértékű latin költeményt adnak elő citeraszóval.

A költemények szerzői a címlapon felsorolt szónoklattan-hallgató iskolatársak. SZEGNER és LÁSZLÓFI neve két költeménynél szerepel. Az utolsó, névvel nem jelzett, szerzője bizonyára KÖRMENDI.

Az avatás napja az egyetem naplója szerint² 1639. szept. 6. Az avatást GOSZTONYI István volt tanáruk végezte.³ A szokás szerinti szórakoztató műsorszámként föltette a kérdést: vajon emberi mesterséggel és ápolással válhatik-e az öreg fiatallá? Az új doktorok egyike részben megengedte, de ő cáfolta, s ezzel vidám perceket szerzett az esztergomi érseknek és a hallgatóság többi részének.

Az itt szűkszavú napló csak annyit mond még, hogy a vendégek meghívására két napot fordítottak. Bővebb a napló előadása május 23—24-én, amikor WESSELÉNYI

¹ Magyar Országos Levéltár (MOL) P 72, fasc. 649—650. A lapszámozás folytatólagos a kettőben.

² *Actuum Academicorum*. . . T. 17.: *Ephemerides seu diarii eventus*. . . Bp-i Egy. Kvtár Coll. Pray. XXX.

³ A napló kiérdemült tanárról beszél, de GOSZTONYI csak 33 éves volt, 1607-ben született.

Miklós 28 tanítványát avatta a bölcselet borostyánosaivá. Az avatásra földíszítették az akadémia udvarán fölállított színpadi emelvényt. A városi tanácsot nemcsak közösen hívták meg, hanem egyeseket külön is. Főntartott helyük volt az ünnepségen, és szokás szerint kesztyűket, kis könyveket és műsorokat osztottak szét közöttük (*chirotecis ac libellis chartisque distribui solitis honorati*).⁴

Meg kell még említenünk a díszkiadvány latin nyelvét. Manapság kevés ember értheti meg teljesen szavait és vonatkozásait. A szöveg közvetlenül a retorikahallgatóktól származik, de lehetetlen észre nem venni mögöttük a nagy képzettségű tanárt, aki elismerésre méltóan sokat tudott átadni tanítványainak. Neve Casparus Maximilianus ODERWOLFF. Az ember önkénytelenül is látni szeretné könyvét vagy jegyzetét, amelynek alapján tanított.⁵

A kiadvány lelőhelye: MOL P 72, fasc. 650, fol. 378—393.

2. 1640. Pozsony

Decemviri Caelites, Prima nascentis Societatis Jesu SIDERA, Orbis Atlantes, ... Doctissimorum suorum Nepotum, ... supremum in Archiepiscopali Societatis JESV Tyrnaviensium Academia Philosophiae triumphum ... agitantium; Archimunerario R. P. Nicolao Veselényi ... Ab ipso usque Caeli theatro ... expressi, Suggestente Mercurio Eloquenitae Praeside, A Rhetorices Tyrnaviensis Genio, et Ingenio ... Anno Salutis humanae M.DC.XL. Confirmatae Societatis Jesu, C. Academiae Tyrnaviensis, V. Posonii, Anno M.DC.XL. Ívrét, A—G ív, a címlapon kívül 26 számozott lap, az utolsó üres.

Ez is a nagyszombati egyetem bölcseleti doktorainak avatására készült emlékfüzet. A lapok itt is díszkeretben, a szöveg elején és végén díszítéssel. A sajtóhibák kézzel gondosan ki vannak javítva. Ünnepi jelentőséget ad neki a Rend alapításának 100-ik, az egyetem főnállásának 5-ik évfordulója.

A tárgyat a százéves évforduló szolgáltatta. A füzet az avatandókhöz intézett ajánlás után rövid életrajzokban bemutatja a rend 10 kiválóságát, az alapítót és első társait, majd többnyire az életrajzból kiemelt jelmondatot egy-egy latin ódával világítja meg az új doktorok buzdítására. Az életrajzok sorrendje: Ignatius de Lojola, Petrus Faber, Franciscus Xaverius, Jacobus Lainius, Alphonsus Salmeron, Nicolaus Bobadilla, Simon Rodericius, Claudius Jajus, Joannes Codurius, Paschasius Broëtus. Az ódák szerzői a retorikahallgató iskolatársak, név szerint Franciscus CZIKULIN (3 óda), Petrus Stephanus SZENT-IVÁNYI (2), Andreas HORVÁT (3), Georgius SOMOGYI (2).

Az avatás vezetője WESSELÉNYI Miklós, W. Ferenc nádor testvéröccse. Az avatás napja CSERY József szerint⁶ aug. 12. Ugyanő felsorolja az avatandókat: ANDRASY Stephanus, BELICZAJ Georgius, CHERGHEŐ Georgius, HOLIK Michael, LÁSZLOFI Petrus, MAGNOVICH Joannes, MEGYERI Gregorius, MENASAGI Nicolaus, MITUROVICH Daniel, MOKCHAY Andreas, PIPA Martinus, ANDREACZE Antonius. Összesen 12.

A *Litterae Annuae*ből⁷ megtudhatjuk, hogy PÁLFFI János gróf fia, Ferdinánd, szép

⁴ Ez az adat is mutatja, hogy régebben színesebb külsőségek közt folyt le a doktorrá-avatás.

⁵ A közvetlenül nyert benyomást megerősíti elogiumszerű életrajza. *Humaniora primum cum maxima facilitatis ac utriusque styli commendatione, tum vero Philosophiam cum pari ingenii ac iudicii, claritatis ac perspicaciae laude est professus ... Sziléziai származású, 33 éves korában halt meg hibás érvágás következtében 1647. jún. 21-én Bécs városában. Győrben, Nagyszombatban, Bécsben tanított: Lásd EK' Ab 142: Epistolae. Elogia Defunctorum, fol. 301.*

⁶ CSERY, Josephus: *Historia C. R. Scientiarum Universitatis Pestiensis*. II. fol. 50—51. Kézirat: EK G 163.

⁷ *Acta Jesuitarum in Hungaria*. Pars I. 306—307. MOL Filmtár C 205.

sikerrel megvédte a filozófiai tételeket, s utána mások is megtették a jubileumi évhez alkalmazkodó jelmondatok jegyében. (PÁLFFI neve valószínűleg tévedésből maradt ki CSERY névsorából.) A megvédendő 60 tétel jegyzéke MOKCHAY András nevével fennmaradt (RMK II. 559). Valószínűleg ugyanaz volt minden jelölnél; erre mutat az, hogy a címlapot képező metszete külön van belenyomtatva: Andrea Mokchai, Hungaro, &c. Megtudhatjuk még a *Litterae Annuae*ből, hogy az egyetem vezetősége a maga részéről az egyetem előadótermében 100 szegény megvendégelésével akarta emlékezetessé tenni az évfordulót, amelyen az idősebb atyák, a professzorok szolgáltak fel. (A hajléktalanokon és a szegények kórházán is segítettek.) Júl. 31-én színdarab volt a rendalapító életének bemutatására; LIPPAY Györgynek, az egyetem kancellárjának bőkezűségéből pedig nagyszerű tanulmányi jutalmakat osztottak.

Lelőhely: MOL P 72, fasc. 649, fol. 17—30.

Itt kell említenünk, hogy a megvédendő tételek nyomtatványa (RMK II. 599) nem nagyszombati nyomtatvány, ahogy azt SZABÓ mondja, hanem pozsonyi. Érvek: a) A nagyszombati kollégium évtörténetében 1648-ban föl van jegyezve, hogy a Pozsonyból áthozott nyomda ebben az évben kezdte működését (Typus hoc anno quem Posonio transtuleramus usui esse coepit);⁸ b) Ha a díszesebb kiadványt, a tételeket, Nagyszombatban tudták készíteni, az egyszerűbbet is ott készítették volna (az avatási ünnepség emlékfűzetét); c) A pozsonyi nyomtatvánnyal való összehasonlítás eredménye: Az RMK II. 559-ben a dízkeretek elemei ugyanazok, mint a Pozsonyban készült *Decemviri Caelites*-ben. Az előszó előtti metszet (a rend címere angyalokkal) és annak elhelyezése ugyanaz. Az álló nagybetűk egész abc-je, a dőlt kisbetűk, a kettős betűk (et, us, si, et, as, is) teljesen ugyanazok, egyben jellegzetesek. — Actum Tyrnaviae a tételek végén csak annyit jelent, hogy a tételek megvitatása, az ünnepélyes egyetemi aktus, Nagyszombatban történt, nem pedig hogy ott nyomták. A címlapról hiányzik a nyomdahely, mert az külön lapra nyomott metszet.⁹ (Köszönet az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárnak, hogy az összehasonlítást lehetővé tette.)

3. 1651. Lőcse

Themistocles ac Theseus Heroes fortissimi Honori Illustrissimi Comitibus Domini Stephani de Csak ... ab Illustrissima, Generosa, ac Nobili Juventute Gymnasii Seepusinesis Genethliaci loco Symbolice repraesentati Anno 1651. (Leutschoviae, Brever) 4-rét, 4 lap keretdíszsel.

Iskolai színdarab műsora, csak tartalom, a szereplők névsora nélkül. Előadták a szepesváraljai gimnáziumban CSÁKY István gróf születésnapjára két részben 4 + 5 jelenettel. Az első rész végén Pannonia géniusza örvendve adnak tisztességet a jelen napnak, oszlopot állítanak a nagy pártfogónak, s mivel úgy vélik, hogy a haza támasza lesz, rábázzák orszáruk címerét.

A nyomdahely és nyomda nincs feltüntetve. HOLL Béla: *Ismeretlen régi magyar iskolai nyomtatványok* c. cikkében¹⁰ az 1649—1651. évekről ugyanennek a gimnáziumnak 7 ünnepi műsorát mutatja be; ezek mind Lőcsén a BREVER-nyomdában készültek. Ez eleve valószínűsíti, hogy a jelen műsor is ott készült. Össze is hasonlítottam. A keretdíszek, a jellegzetes vonalas záródísz (azonos hiányosságokkal!), egyebek nyilvánvalóvá teszik a nyomda azonosságát.

Lelőhely: MOL P 72, fasc. 650, fol. 476—477.

⁸ Uo. Pars II. 5.

⁹ A tévedést SZABÓ Károly könyvéből átveszi *A kir. magy. Egyetemi Nyomda története 1577—1927. c. munka* (Bp. 1927. Szerk. CZÁKÓ Elemér) a 37—38. lapon, sőt a megvédendő tételekből bölcséleti könyvet csinál, s MOKCHAYT megteszi annak szerzőjévé.

¹⁰ *Magy. Könyvszemle* 1966. 168—176. l.

4. 1654. Lőcse

Zodiacus Genethlius, quem Illustrissimo Comiti Domino Dn. Stephano de Csak ... Illustrissima, Magnifica, Generosa ac Nobilis Juventus Gymnasii Scepusiensis Societatis JESU repraesentavit die 26. Decembris Anni 1654. (Leutschoviae, Brever) 4-rét, 4 lap, az előzőhöz hasonlóan színes papírkötésben.

Mint az előző, ez is iskolai színdarabról tudósít a szepesváraljai gimnáziumban, annak műsora az előadás tartalmával és a szereplők névsorával. Jelképes színdarab volt 5 felvonásban 10 jelenettel a CSÁKY család dicséretére, ill. CSÁKY István nevenapjára.

A nyomdahelyet és nyomdát itt is csak összehasonlításból tudjuk meg. A jellegzetes záródísz itt hiányzik, de egyebek ismétlődnek, mint a lőcsei BREVER-nyomda egyéb termékeinél, tehát a nyomda azonos.

Lelőhely: MOL P 72, fasc. 650, fol. 474—475.

5. 1668. Kassa

I. N. J. Exercitatio Politico-Juridica, De Imperio ...

Ismert mű: RMK II. 1133.

Lelőhely: MOL P 72, fasc. 650., fol. 369—377.

6. 1641. Nürnberg

Quod Reipubl. Christianae bono fiat! Fasti sive Calendarium ... In Annum Aerae Christianae Vulgatae M.DC.XLI. Verae M.DC.XLIII. ... Historiis utilissimis jucundissimisque illustratum, Opera Davidis Froelichii, Sac. Caes. Reginaeq; Majestatis per Hungariam Mathematici. Prostat Noribergae, apud Wolffgangum Endterum, Bibliopolam.— 4-rét, A—D ív, 32 számozatlan lap.

A naptárt a címlap versoján CsÁKY István grófnak ajánlja a szerző. Ez is magyarázza megmaradását. Még mindig közöl ónaptárt és római naptárt. — A naptári rész és a *Historiolae per Saturam* (*Chronologia Bellorum memorabilium*) után új címlap, új ívszámozás (tehát új könyv?):

Prognosis Astromantica, eaq; Catholica in Annum ... M.DC.XLI. Qua impendentes istius Anni Tempestates aliosq; ex influxu coeli eventus ob oculis mortalium perspicue proponit, & Historicis flosculis eodem illustrat Auctor David Froelichius ... Prostat Noribergae, apud Wolffgangum Endterum, Bibliopolam. M.DC.XLI. 4-rét, A—C ív, 24 számozatlan lap. Az előző résszel együtt 56 lap, ill. 28 levél.

Az itt leírt naptár az ötödik 1641-es naptár a szerzőtől. (Lásd RMK I. 712: Csepreg. I. 717: Kolozsvár. III. 1564: Boroszló, német. III. 1582: Nürnberg, de német.) A naptárban szereplő ENDTER Farkas könyvkereskedő bizonyára őse annak az ENDTER Márton bécsi könyvkereskedőnek, aki legalább 1705—1706-ban élénk és kölcsönös üzleti összeköttetésben állott a nagyszombati egyetemi nyomdával.¹¹

Lelőhely: MOL P 72, fasc. 650, fol. 398—425. Uo. 2-ik példány is: fol. 426—453.

7. 1658. Bécs

Anagrammatismus Onomastico-Genethliacus ...

Viennae Austriae, Typis Joannis Jacobi Kürner, Infer. Aust. Typogr. (15. Nov. 1658.) A szerző az utolsó lap szerint Daniel Klesch von Iglo auss Vngarn. Ívrét, A—B ív, de csak A2 jelölve, 8 lap.

A verses Praefamen végén a szerző magyar nemesnek, császári koszorús költőnek, a művészetek és bölcelet doktorának írja magát. Időrendben ez az 5-ik ismert munkája.

¹¹ MOL E 152. Acta Jes. irreg. B 418, fasc. 10, fol. 79—85. és 101—104.

A mű tartalma: hódoló versek I. LIPÓT nevenapjára, 1658. nov. 15-re. A versek meg vannak tüzdelve kronosztikonokkal és anagrammákkal, a betűk fölcseréléséből adódó szavakkal. (Pl. LEOPOLDUS változatai: PELLO DUOS, PLUS DOLEO, EDO PULLOS, LUDES POLO. A változatoknak kis versikékkal ad értelmet.) A 8 lapból 7 latin, az utolsó német, a befejezés magyar kronosztikon: AZ MI ISTENVNEKNEK DICZŐSSEG LEGYEN.

Lelőhely: MOL P 72, fasc. 650, fol. 394—397.

Ezek lennének az 1711 előttiék. Azonban a magyar könyvírás és könyvnyomtatás nem szűnt meg 1711-ben. Azért szeretnék még néhány nyomtatványt elsorolni, amelyek ma ugyanolyan távoliak tőlünk, mint SZABÓ Károly idejében az 1711 előttiék.

A legelső a lőcsei BREVER János költséggel kiadott *Házi és úti új kalendariom 1736-ra magyarul* (PETRIK II. 314.). Zsebkiadás, csak 10 cm magas. A—E ív, 40 számozatlan levél. Címéhez képest közli a postakocsi viteldíját is különböző viszonylatokban. (fol. 217—269.)

Nomina victorum in arena literaria Anni M. DCC. XLIV: a kassai egyetem (In Alma Episcopali Universitate Cassoviensi) alsó tagozatának 1744-es jutalmazottai gr. CSÁKY Antal bőkezűségéből. Minden tárgyból a 3 legjobb kapott jutalmat (itt-ott csak egy vagy kettő), de föl van tüntetve azok neve is (egy-egy tárgynál általában 7 személyé), akik tanulmányi eredményükkel legjobban megközelítették kitüntetett társaikat. 69 jutalmazott és 200 megközelítő neve szerepel. Természetesen ugyanaz a tanuló több tárgyból is kaphatott jutalmat vagy lehetett megközelítő. A jegyzék szerint a tantárgyak száma osztályonként 6-6-6-5-5-4. A történelem és hittan minden osztályban szerepel. (fol. 178—179.)

Latin fali naptár 1753-ra, melyet a kassai egyetem (universitas) pedellusa, PERESZLÉNY József adott ki az egyetem tanárainak névsorával (fol. 173).

XIV. *Benedek írata az esztergomi érsekhez 1753. szept. 1-én*, melyet LANDEKER Mihály János 1754-ben Pozsonyban magyarul kinyomatott. Tartalma: az ünnepek számának csökkentése (fol. 205—206).

„Haviszent”-kép Nagyszombatban 1755-ből (fol. 99).

A kassai Mária-társulat halottai 1756—1757-ben, négy nyelvű imával, 16,8 × 26 cm-es metszettel (fol. 169).

Kalatai Ferenc által nyilvánosan megvédendő hittudományi tételek a kassai egyetemen 1757-ben (fol. 186).

Ehhez a négy kassai emlékhez kiegészítésül megemlítem, hogy az ESTERHÁZY család tatabányai és csákvári levéltárában, MOL P 200, rsz. 12, fasc. 25, n. 14. alatt található a kassai nemesi konviktus napirendje az 1760-as évek táján.

A híres jezsuita patikák 3 gyógyszeréről is van nyomtatvány a CSÁKY-levéltárban. *Kurze Beschreibung wie der Balsam des Patris Alexandri zu brauchen seye*. Tyrnau, egyetemi nyomda 1764 (fol. 181—184). — *A' bujdosó sár-viznek, avagy sárga epének kütakarítására szolgáló ritka pornak fogatos hasznai*. Eger, 1773 előtt (fol. 199). — *L'EAU de l'Empire, seu Agriensis aqua Apoplectica*. Ereje és tulajdonsága a' Guta útés ellen-való viznek. Eger, 1774? (fol. 196, németül f. 121).¹²

Van még sok más magyarországi nyomtatvány a CSÁKY család levéltárának említett két kötegében (*Hóld mezei Berei Farkas András műveinek jegyzéke 1810-ből*, fol. 281—298; *Karats Ferenc betűmintái 1792-ből*, fol. 216; *Az Esztergomi Keserű Mineralis Viz-ről*, fol. 189—191), az én figyelmemet főként az elsoroltak keltették föl.

Bár cikkemet az RMK érdekében írtam, mégis érdemesnek találom néhány külföldi nyomtatvány megemlítését, hiszen a *Magyar Könyvszemle* külföldi olvasókra is számít.

¹² A Theriaca Andromachi Senioris gyógyszert Nagyszombatban is készítették (vö. EK Coll. Pray XXX, 1639. jan. 14. és 20.), de a gyűjteményben csak a velencei Alla Testa Doro (Aranyfej)-gyógyszertár ajánló irata található (fol. 200—201).

1642-ből megvan a gráci egyetem kiadványa, a doktorráavatás előtt nyilvánosan megvédendő filozófiai tételek: *Philosophia Tripartita*. Alakja szerint ívrét lenne, de A—E íveihez 8-8 lap tartozik. A 4 lapot lefoglaló címlapon és ajánlásán kívül 40 számozott lapja van. Külsőleg nagyon hasonlít a nagyszombati egyetem hasonló célú füzetéhez (fol. 521—542). — 1643-ból a bécsi egyetem nyomtatványa 3 hittudományi doktor avatására: *Domus Sapientiae*. Ívrét, A—F ív (az utolsó csak fél), 22 számozatlan lap. KLINGENSBERGER Márton dékán volt az avató. Az egyik új doktor magyar: CHÖRGÖ György. A kis munka prózai és verses szövegének összeállításában a 13 külföldi retorikahallgató mellett bizonyára része volt a 14-ik ákosházi SÁRKÁNY Jánosnak is, mivel azonban a szerzők részesevése nincs föltüntetve, nem sorolhatjuk a magyar szerzők művei közé (fol. 510—520). — 1725-ből augsburgi nyomtatvány: *Triumphus novem saeculorum Imperii Romano-Germanici*. A német császárok és királyok története századonként 800-tól 1725-ig. Legalább ZSIGMONDTól, I. FERDINÁNDTól magyar érdekű is. Az 1700-as kiadás szerzője Antonius BÖMER. Óriási alakú: 30×43 cm (fol. 335—349). — Érdekes a francia forradalom 2-ik évének naptára 1793—1794-re (1793. szept.—1794. aug.). Egymás mellett van a régi naptár és a tíznapos „hetekből”, harminenapos hónapokból álló forradalmi naptár az új elnevezésekkel (fol. 141). — Van 3 krakkói nyomtatvány: 1638-ból és 1643-ból országgyűlési határozatok: *Constitucio Seymv* (fol. 480—509 és 3—16), 1644-ből Cecilia Renata királynő temetésére gyászvers az egyetem részéről: *Lampas extincti loco sideris aeternum in Capitolio immortalitatis arsura*. Ívrét, A—G ív, 27 számozatlan lap (fol. 543—556). Még Dániáról is van: *Epitaphium Regni Daniae Agonizantis ejusque inopinata convalescentia et generosa resurrectio a tumulo M.DC.LX*. (fol. 154—157).

Amennyire sajnáltnivaló, ha régi nyomtatványainkból csak címet vagy még azt sem tudunk bemutatni, annyira örvedetes, hogy még most is előkerülnek ismeretlen, le nem írt nyomtatványok. Céлом a pótláson kívül az érdeklődés fölkeltése és példaadás a törődés vállalására, ha mód nyílik rá.

HOLOVICS FLÓRIÁN

Pathai István „Parázna Babillon.” c. polemikus művének állítólagos 1619. évi kiadása. Könyvészetünk e névtelenül megjelent, de nyilván PATHAI István által szerzett munka 1626. évi pápai és 1671. évi sárospataki kiadását (RMK I. 557, 1125.) tartja számon. THURY Etele azonban határozottan állítja, hogy a kérdéses könyv első kiadása már jóval előbb, 1619-ben megjelent SZEPESVÁRALJAI BERNHARD Máté könyvnyomdájában Németújvárott.¹ A hivatkozott forrás PATHAINAK Veszprémből KANIZSAI PÁLFI János pápai lelkészhez 1619. máj. 19-én írt levele, melyben megemlékezik a nevezett nyomdásznak átadott kéziratáról (*Scotodulos és Diofanes beszélgetései*), s barátja közbenjárását kéri a kinyomtatásnál mutatkozó halogatás megszüntetéséhez. Kifejezi még azon kívánságát is, hogy a nyomdász a könyvből, elkészülte után gondosan kössön be 25 példányt, s azt barátai és pártfogói közt való szétosztás végett hozza el személyesen a körmenői zsinatra (megtartatott ez évi aug. 24-én).² A könyv kinyomtatása azonban továbbra is késétt, ezért PATHAI 1619. júl. 31-én újból KANIZSAI PÁLFIHOZ fordul, hogy tudakolja meg a nála megforduló BERNHARD Mátétól ennek okát. Ezúttal már kifejezést ad azon balsejtelmének is, hogy a nyomdász halogatását — dacára a németújvári földesúrtól, BATTHYÁNY Ferenctől nyert engedélynek — mások által való befolyásoltatása váltotta

¹ THURY Etele: *A dunántúli ref. egyh. kerület története*. Pápa, 1908. 201—202. l.

² FABÓ András: *Codex evangelicorum utriusque confessionis in Hungaria et Transylvania Diplomaticus*. Pest, 1869. 200—201. l.

ki.³ Amint látható, PATHAI levélbeli megnyilatkozásai csak a BERNHARD Máténak átadott kézirat kinyomtatásának késedelmét illetik, de a legcsekélyebb támpontot sem nyújtják annak leszögezésére, hogy a kérdéses mű 1619-ben valósággal meg is jelent. Így THURY megállapítása végeredményben csak feltételezésen alapul, melyet azonban utóbb ZOVÁNYI Jenő is magáévá tett.⁴

A THURY—ZOVÁNYI-féle feltételezéssel szemben tartózkodást követel nemcsak az a körülmény, hogy az állítólagos 1619. évi kiadásból nem maradt fenn példány, hanem az a megszívlelendő momentum is, hogy a könyv tényleges megjelenésének PATHAI KANIZSAI PÁLFI Jánossal folytatott további levelezésében nincsen semmi nyoma, s a kortársaktól sem maradt reánk erre vonatkozó pozitív nyilatkozat. Ha PATHAI műve 1619-ben valósággal megjelenik, a PÁZMÁNY Péter irányításával előrehaladott stádiumban levő hazai ellenreformáció nagyon hamar reagált volna annak a katolikus egyházat kíméletlenül támadó fejtegetéseire. Hogy az 1626. évi pápai kiadásban került első ízben a nyilvánosság elé PATHAI könyve, mutatja PÁZMÁNYnak egy egyidejűleg megjelent művében olvasható reflexiója: „minap név nélkül nyomtatának Pápán egy könyvecskét és Parázna Babylon mezeitelensége Tükörének nevezék.”⁵ A legtekintélyesebb katolikus világi vezető, ESTERHÁZY Miklós nádor pedig, mihelyt tudomást szerzett az ominózus könyv szerzőjének kilétéről, nyomban fenyegetően lépett fel PATHAIVAL szemben.⁶ A reakció mutatja, hogy PATHAI könyve nem 1619-ben jelent meg. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy ez a polemikus kiadvány a magyarországi ellenreformáció képviselőinek éber figyelmét éppen a Dunántúlon hét éven át elkerülte volna.

Arról lehet tehát szó, hogy a mű kiadása 1619-től 1626-ig húzódott. BERNHARD Máté németújvári működése alatt nem mert e rendkívül kényes természetű írás kinyomására vállalkozni. Alkalmasint szerepe lehetett ebben Németújvár urának, BATHYÁNY Ferencnek is, aki a PATHAINAK korábban biztosított hozzájárulása ellenére, miután behatóbban megismerte a kézirat tartalmát, maga is a kiadás ellen nyilatkozott. A fordulat végül is Pápán következett be. BERNHARD Máté 1624 táján ide helyezte át műhelyét,⁷ PATHAI István pedig 1626 júniusában idevaló lelkész lett. A rendkívül energikus PATHAINAK személyes befolyásával végre sikerült BERNHARDOT a mű kinyomására rávennie. A legrosszabbkor! ESTERHÁZY Miklós nádor ugyanezen évben lett Pápa városának földesura.⁸ PATHAI helyzete a könyv miatt nemcsak Pápán, hanem magában a Dunántúlon is tartahatatlanná vált, s végül is jónak látta szülővárosából a bihari Belényesbe távozni, annál is inkább, mivel a BETHLEN Gábor felkelése idején Veszprémben viselt dolgai amúgy is még egy másik, nem kevésbé jelentős személlyel hozták ellentétbe, mint ZICHY Pál győri vicegenerális.⁹ Fentiek ismeretében THURY és ZOVÁNYI feltételezését PATHAI polemikus műve 1619. évi megjelenéséről bizvást elvethetjük.

KATHONA GÉZA

³ *Magyar Prot. Egyh. történeti Adattár. IV. köt.* Budapest, 1905. 76. l.

⁴ 1940-ben megjelent lexikális Cikkei szövegéhez fűzött kézirat javításában.

⁵ *A Szentírásról.* Bécs, 1626. 4. l. RMK I. 552.

⁶ THURY Etele I. m. 203. l.

⁷ TÓTH Lajos: *A pápai főiskolai könyvnyomda története.* Pápa, 1939. 5—8. l.

⁸ TÓTH Endre: *A pápai ref. egyh. története.* Pápa, 1941. 61. l.

⁹ KATHONA Géza: *Pathai István püspök és Zichy Pál kapitány.* Református Egyház. 1963. 47—48. l.